

Toimetulekutoetuse ja võlgnevuse mõju sotsiaal-majanduslikule toimetulekule ja tööturuaktiivsusele

LÜHIKOKKUVÕTE

Eesti sotsiaalkaitsesüsteemis annab minimaalse sissetuleku toimetulekutoetus, et katta eluks vajalikud kulutused. Samas võivad madalad sissetulekud viia leibkonnad keerulisse olukorda, kus raha ei jätku enam igakuiste arvete tasumiseks ja võivad tekkida võlad. Madalate sissetulekute korral võib võlgadest välja tulemine olla keeruline ja raske on leida võimalusi iseseisva toimetuleku saavutamiseks. Seetõttu peab toimetulekutoetuse süsteem pakkuma lisaks minimaalsele sissetulekule ka erinevate teenuste näol tuge tööle saamisel ja vajadusel võlgadega toime tulekul.

Tõise tulu erand

Selleks, et motiveerida toimetulekutoetuse saajate tööle asumist on alates 2018. aastast võimalik **jätkata toimetulekutoetuse saamist koos töötasuga**: esimesel kahel töötamise kuul töötamisest saadud sissetulekut toimetulekutoetuste maksmisel arvesse ei võta, sellele järgneval neljal kuul võetakse arvesse pool saadud teisest sissetulekust.

- Suurem osa leibkondadest jätab ühe leibkonna liikme tööle asumisel tõise tulu erandi kasutamata. Alates 2018. aastast kasutas tõise tulu erandit vaid 18% inimestest, kes olid toimetulekutoetuse saamise järel tööle asunud ja enamus nendest (81%) kasutas seda vaid esimesel kahel kuul seaduses ette nähtud maksimaalse kuue kuu asemel.
- Alates 2018. aastast on vähenenud inimeste osakaal, kes on toimetulekutoetuse saamise järel tööle asunud. See viitab, et erandi kehtestamine ei ole suurendanud tööle asumist toetuse saajate seas.
- Tõise tulu erandit kasutavad tihedamini lastega naised ning sagedamini elavad erandi kasutajad Pärnu- või Saaremaal ja harvemini Lõuna-Eestis või Hiiumaal. Samal ajal on toimetulekutoetuse saajate osakaal Lõuna-Eesti maakondades Eesti kõrgemate seas.
- Küsitluse järgi oli tõise tulu erandi võimalusest teadlik 36% vastanutest. Peamiselt jäeti tööle saamise järel toetus taotlemata, sest inimesed ise ei teadnud, et nad võiksid toetust edasi taotleda või nad arvasid, et nad ei saa seda enam teha. Osa inimesi (küsitluse järgi 14% tööle asunutest) ei soovinud rohkem toetust taotleda või ei pidanud seda enda jaoks vajalikuks.
- Selleks, et seadusemuudatus saaks eesmärgi täita, peaks parandama selle rakendamist – teadlikkus selle kasutamise võimalusest peab olema suurem, et see saaks suurendada tööle asumise motivatsiooni.

Selleks, et soodustada toimetulekutoetust saavatest leibkondadest pärit noorte tööle asumist, ei arvata alates 2018. aastast **õpilaste teenitud sissetulekuid toimetulekutoetuste arvestamisel leibkonna sissetulekute hulka**.

- Töötasu teenivate õpilaste arv on kasvanud 2018. ja 2019. aastal nii seadusemuudatuse kui paranevate majandustingimuste koosmõjust. Töötavate õpilaste arv kahanes 2020. ja 2021. aastal COVID-19 kriisi tagajärjel – kannatada said majandussektorid, kus õpilased sagedamini töötasid.

Tõise tulu erand

- Õpilased töötavad peamiselt suvekuudel. Veidi sagedamini töötavad õpilased nendes leibkondades, kus on vähemalt üks töötu lapsevanem või kus on vaid üks lapsevanem.
- Õpilaste tõise sissetuleku erandi kehtestamise järel kasvas oluliselt deklareeritud sissetuleku suurus. Seda mõjutas sissetulekute üldine kasv ning tõenäoliselt ka muudatuse järel kasvanud tulu deklareerimine – pered ei pea enam kartma toimetulekutoetuse kaotamist lapse suvise töötamise pärast.

Kaalutusotsus

Omavalitsuse sotsiaaltöötajal on **õigus toimetulekutoetuse suurust vähendada või selle maksmise (ajutiselt) peatada kui toetuse saaja ei täida kokkuleppeid**, mis on sõlmitud selleks, et toetada iseseisva toimetuleku poole püüdlemist.

- Kogu taotluste arvu (enam kui 60 000) arvestades kasutatakse õigust toetus peatada või vähendada harva (alla 100 korra aastas).
- Sotsiaaltöötajad jätvavad kaalutusotsuse kasutamata, kuna inimeste abivajaduse juhtumid on keerukad. Kokkuleppeid mitte täitvatele inimestele puuduvad alternatiivsed võimalused või tugisüsteem, mistõttu ei soovi sotsiaaltöötajad abivajajaid hätta jätta.
- Sotsiaaltöötajad vajavad tuge kaalutusotsuse rakendamisel, juhtumikorralduslike võtete kasutamisel ja parimate praktikate jagamisel. Kaalutusotsuste rakendamine eeldab, et igal sotsiaaltöötajal on rohkem aega ja võimalust tegeleda ühe inimese probleemidega ja suunata teda vajalike asutuste ja spetsialistide poole, et toetada kokkulepete täitmist.

Võlanõustamine

Toimetulekutoetuse saajad peavad sageli toime tulema võlgadega, mis teeb keerulisemaks iseseisva toimetuleku saavutamise. Võlgadega toime tulekuks saavad kohalikud omavalitsused ja töötukassa pakkuda **võlanõustamisteenust**.

- Märgetaval osal toimetulekutoetuse saajatest puudub argieluga toimetulekuks piisav sissetulek, mistõttu laene ja järeilmakse kasutatakse igapäevaeluga toimetuleku mehhanismina ning tekivad võlad. Ligikaudu pooltel toetuse saajatest on laen, liising või järeilmaks ning selliseid laene on sageli rohkem kui üks. Enam kui pooled nendest on mingil hetkel sattunud raskustesse laenukohustuste täitmisel.
- Võlgnevuse korral pööratakse esimesena pere ja sõprade (54%) ning alles seejärel omavalitsuse poole (39%). Kohaliku omavalitsuse sotsiaaltöötaja suunab inimese võlanõustamisteenust kasutama üldjuhul alles siis, kui konto väljavõtetest ilmneb, et temalt võtavad raha kohtutäiturid. Probleemile võlgadega tuleks tähelepanu pöörata varem, et suuremaid probleeme ennetada.
- Võlanõustamisteenusel on üldjuhul positiivne mõju, kuid sel peaks olema ka võlgade tekkimist ennetav roll. Probleemiks on võlanõustamisteenuse vähene kättesaadavus paljudele kohalikele omavalitsustele (osades omavalitsustes puuduvad lepingupartnerid) ja teenuse pikad järjekorrad.